

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права,
публічного управління
та національної безпеки

Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

САВІНОВ СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 347.918(477)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Розгляд цивільних справ громадян у третейському суді

081 Право

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ С. В. Савінов

Керівник роботи
Костенко Світлана Олексіївна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства

Житомир – 2021

**Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього
захисту:**

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «__» _____
2021 р.

Завідувач кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

Р.Д. Ляшенко

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Савінов Сергій Валерійович

захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

Т. П. Святогор

АНОТАЦІЯ

Савінов С.В. Розгляд цивільних справ громадян у третейському суді.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. Поліський національний університет, Житомир, 2021.

Роботу присвячено комплексному дослідженню розгляду цивільних справ громадян у третейському суді. Розглянуто генезис третейського судочинства, види третейських судів, проаналізовано ключові складові відповідного розгляду цивільних справ, зокрема, підвідомчість та компетенція третейських судів, порядок розгляду, примусове виконання рішення третейського суду, оскарження рішення третейського суду. Сформульовані рекомендації та пропозиції можуть бути використані: в науці цивільного процесуального права, в освітній діяльності під час викладання відповідної навчальної дисципліни, а також при вдосконаленні чинного відповідного законодавства.

Ключові слова: *третейський суд, цивільні справи, підвідомчість третейського суду, компетенція третейського суду, оскарження рішення третейського суду, видача виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.*

ANNOTATION

Savinov S.V. Consideration of civil cases of citizens in the arbitration court. Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in 081 Law. Polissya National University, Zhytomyr, 2021.

The work is devoted to a comprehensive study of civil cases of citizens in the arbitration court. The genesis of arbitration proceedings, types of arbitration courts are considered, the key components of the relevant civil proceedings are analyzed, in particular, jurisdiction and competence of arbitration courts, procedure, review, enforcement of arbitration decisions, appeals against arbitration decisions. The formulated recommendations and proposals can be used: in the science of civil procedural law, in educational activities during the teaching of the relevant discipline, as well as in improving the relevant legislation.

Key words: arbitration court, civil cases, jurisdiction of the arbitration court, competence of the arbitration court, appeal against the decision of the arbitration court, issuance of a writ of execution for enforcement of the arbitration court decision.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ.....	9
1.1. Історичне становлення третейського судочинства у цивільних справах.....	9
1.2. Види та принципи діяльності третейських судів у цивільних справах.....	11
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	17
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ТРЕТЕЙСЬКОМУ СУДІ.....	19
2.1. Юрисдикція третейських судів у цивільних справах	19
2.2. Порядок розгляду цивільних справ у третейському суді.....	22
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	28
РОЗДІЛ 3. РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ: ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ ТА ОСКАРЖЕННЯ.....	29
3.1. Особливості виконання рішень третейського суду у цивільних справах.....	29
3.2. Правові підстави та порядок оскарження рішення третейського суду у цивільних справах.....	33
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ.....	37
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. Третейське судочинство є альтернативною формою вирішення спорів, яка досить успішно реалізована та користується попитом за кордоном. В Україні, не зважаючи на існування такої форми вирішення спорів, вона не користується популярністю з огляду на наступні причини. По-перше, за часів існування третейського судочинства відомі факти прийняття третейськими суддями незаконних рішень, що відчутно підірвало авторитет та довіру до них. По-друге, внаслідок таких зловживань з боку третейських суддів було значно звужено компетенцію третейських судів, що унеможливило третейський розгляд по багатьом видам справ, що спричинило значне зменшення справ, які наразі розглядаються у третейських судах. В деяких випадках таке звуження вбачається невиправданим. По-третє, як звуження компетенції, так і прийняття третейськими судами незаконних рішень значною мірою зумовлені недосконалістю правового регулювання відповідної сфери. А тому дана тематика є актуальною в умовах сьогодення України. Більше того, враховуючи незавершеність судової реформи, коли нові судді не призначаються, а тому мають місце випадки, в яких згідно штатного розпису передбачено, наприклад п'ять суддів, а працює лише один (це, на жаль, поширене явище в районах), а отже можна говорити про перенавантаження судової системи, проблематика третейського судочинства, зокрема у цивільних справах, набуває особливої актуальності.

Дослідженням інституту третейського судочинства займалися такі вчені як Притика Ю. Д., Стасів Н. С., Бондар С. П., Поляков Б., Мінченко Д. А., Рекун В. А., Бут І. О., Котвяковський Ю. О., Скрипець Н. С., Федчишин А. А., Белкін М. та інші. Однак в цих дослідженнях висвітлено авторську суб'єктивну думку щодо вдосконалення третейського судочинства, що, природньо, не охоплює увесь спектр його проблематики.

Метою роботи є формулювання висновків та пропозицій, які сприятимуть розвитку як правової науки у даній сфері, так і вдосконаленню

відповідного законодавства, на основі здійсненого правового аналізу розгляду третейськими судами цивільних справ.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) дослідити історичне становлення третейського судочинства у цивільних справах;
- 2) проаналізувати види та принципи діяльності третейських судів у цивільних справах;
- 3) дослідити юрисдикцію третейських судів у цивільних справах;
- 4) проаналізувати порядок розгляду цивільних справ у третейському суді;
- 5) встановити особливості виконання рішень третейського суду у цивільних справах;
- 6) дослідити правові підстави та порядок оскарження рішення третейського суду у цивільних справах.

Об'єкт дослідження – є суспільні відносини, що складаються внаслідок третейського судочинства у цивільних справах.

Предметом дослідження є приписи нормативно-правових актів, наукова джерельна база, судова практика нормотворення з питань третейського судочинства в цивільних справах.

Методологічну основу роботи складають загальнонаукові методи (історичний, формально-логічний, метод комплексного аналізу) та спеціально-юридичні методи наукового пізнання (метод тлумачення правових норм, метод прогнозування та моделювання). За допомогою історичного методу було досліджено історичне становлення третейського судочинства у цивільних справах. Для вивчення змісту нормативно-правових актів, що регулюють третейське судочинство був застосований формально-логічний метод та метод тлумачення правових норм. При розробці рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері третейського судочинства використовувалися методи комплексного аналізу та синтезу, моделювання та прогнозування.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних-конференціях: IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (Житомир, 11 листопада 2021 р.); X International Scientific and Practical Conference «Trends and prospects development of science and practice in modern environment» (Geneva, Switzerland, 22-24 November 2021); III Міжнародній студентській науковій конференції «Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень» (Рівне, 26 жовтня 2021 р.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку науки цивільного процесуального права, зокрема інституту третейського судочинства;
- *нормотворчій діяльності* – у процесі вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері третейського судочинства;
- *правозастосовній діяльності* – для покращення діяльності третейських судів, зокрема шляхом застосування відповідних рекомендацій в регламентах постійно діючих третейських судів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування). Загальний обсяг роботи 44 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

1.1. Історичне становлення третейського судочинства у цивільних справах

Не дивлячись на те, що діяльність третейських судів була законодавчо регламентована в Україні лише у 2004 році, однак таке альтернативне вирішення спорів своїм корінням сягає ще у сиву давнину. Так, на думку Н.А. Вангородської: «Третейський суд існував ще задовго до виникнення держави, і був фактично чи не єдиним способом вирішення конфліктів саме мирним шляхом» [5, с.3]. Не вдаючись в аж такий далекий історичний екскурс становлення третейського суду, варто відзначити, що розглядуваний спосіб вирішення конфлікту за часів Київської Русі був найбільш поширеним. Однак, в ті часи він мав дещо інше призначення ніж сьогодні. Так, в наші часи люди звертаються до суду, у тому числі третейського, для відновлення справедливості. В ті ж часи основне призначення третейського розгляду було припинення ворожнечі, досягнення компромісу. Власне, третейський суд тоді мав назву «compromissum», а до його складу обиралися люди не стільки, які знали закон, скільки люди з високими моральними цінностями.

«За часів Київської Русі суд творили самі князі, а згодом – бояри, а в разі недосягнення домовленості обирався «третій» – третейський суддя. Це зумовило формування різних форм третейських судів: «ігуменський суд» – третейський суд, у складі декількох осіб («братії») під керівництвом ігумена; «митрополітний суд» – третейський суд, очолюваний, зазвичай, митрополитом; суд «мирового ряду» – третейський суд, де «полюбовна угода» учинялася із залученням і участю «рядців та послухів» [23, с. 157-159].

Тодішні рішення третейського суду ухвалювалося у формі думки, яка доносилась відразу учасникам третейського розгляду. Сам розгляд відбувався за участю осіб, які володіли спеціальними знаннями, необхідними для

прийняття рішення в конкретній справі. Тому, до такого процесу активно залучалися особи, що володіли певним ремеслом, зокрема, ковалі, мельники, купці, тощо. «Доказом здебільшого були зізнання звичайних і урядових свідків, які вони давали без присяги і під присягою, а також документи – урядові й приватні речові докази, висновки експертів» [18, с.114].

Цікаво відзначити, що докази застосування третейського судочинства на теренах нинішньої України можна знайти ще з XV ст., оскільки в архівах збереглися договори про третейський розгляд датовані відповідним століттям, хоча законодавча регламентація відповідної діяльності відбулася дещо пізніше.

Так, «з середини XVI ст. (за часів Івана IV), інститут третейського судочинства почав користуватися офіційною державною підтримкою і охороною. У Соборному Уложенні 1649 р. містилася окрема стаття «Про Третейський Суд», яка слугувала підставою прийняття у 1831 р. «Положення про третейський суд». У другій половині XVII ст., коли інститут третейського суду увійшов до складу російського законодавства, було вперше законодавчо закріплено обов'язкову силу третейського рішення і право кожного на звернення до третейського суду, за спільною згодою сторін» [40, с. 392]. В цей час дуже активно відбувався розвиток третейського судочинства, який дійшов до свого апогею, коли третейське рішення суду прирівнялося до рішення державного суду.

«У радянський період інститут третейського судочинства також не залишився без уваги і був визнаний новою владою як засіб захисту порушених або спірних прав. Так, положення про можливість звернення до третейського суду по цивільних спорах було закріплено у ст. 5 Декрету про суд від 24 листопада 1917 року і в Декреті про суд від 16 лютого 1918 року. Допускався третейський розгляд навіть одним третейським суддею, а скарги на рішення третейського суду розглядалися з'їздами мирових суддів. Наприкінці 20-х років у період НЕПу в радянській державі інститут третейського суду успішно використовувався приватними підприємцями, які були зацікавлені в тому, щоб їх спори не стали надбанням гласності» [36, с. 12].

Зі здобуттям незалежності Україна не відразу запровадила даний інститут альтернативного вирішення спорів на законодавчому рівні. Це було зроблено лише після спливу 13 років. Однак, вже на самому початку законодавчої регламентації даного питання у суспільстві відчувалася гостра потреба у створенні відповідних судів. Адже, лише у травні 2004 р. був прийнятий Закон України «Про третейські суди» [25], а Міністерство юстиції під кінець року вже констатувало про 28 зареєстрованих постійно діючих третейських судів в Україні [15]. Станом на 1 грудня 2018 р. функціонувало вже 515 третейських судів в Україні.

Однак, варто відзначити, що на сьогодні темпи розвитку третейського судочинства дещо призупинилися, чимало відповідних судів припинили свою діяльність, у 2018 р. з 515 зареєстрованих третейських судів 267 не розглянули жодної справи [41]. Все це свідчить про занепад третейського судочинства [29]. Чим зумовлений даний занепад та як вдосконалити чинне законодавство у відповідній сфері буде предметом подальших розділів магістерської роботи.

1.2. Види та принципи діяльності третейських судів у цивільних справах

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про третейські суди», останні поділяються на два види: постійно діючі (або їх ще називають інституційні) та третейські суди для вирішення конкретного спору (або їх ще називають разові третейські суди, суди *ad hoc*). Однак в юридичній літературі наявний ширший поділ третейських судів. Так, Притика Ю. Д. розрізняв такі чотири групи третейських судів: «1) національні та міжнародні; 2) щодо спорів між громадянами і спорів між господарськими організаціями; 3) інституційні (постійно діючі) та *ad hoc*; 4) загальні та спеціальні» [22, с. 168].

Першу групу третейських судів зазначений науковець розмежував залежно від того чи наявний у справі іноземний елемент; друга група відповідної класифікації втратила свою актуальність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про третейські суди»; натомість третя група для нас складає

науковий інтерес, адже дана група поділяється залежно від способу утворення третейських судів, що відображено у відповідному законі. Четверта група третейських судів має умовний характер, адже такий поділ більше характерний для господарських справ, де створюються третейські суди певної спеціалізації, наприклад, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Для вирішення цивільних справ такий поділ не є характерним.

Отже, найбільш поширенішою класифікацією третейських судів при розгляді цивільних справ є та, що законодавчо закріплена, а саме, поділ на постійно діючі суди (інституційні) та суди *ad hoc* (тимчасові, для вирішення конкретної справи). Варто відзначити, що і в першому, і в другому випадку відповідні суди створюються без набуття статусу юридичної особи. Постійно діючі третейські суди не дарма мають іншу назву «інституційні», адже вони утворюються при передбачених законом певних інституціях, зокрема, вони можуть створюватися при всеукраїнських громадських організаціях, торгово-промислових палатах, різних асоціаціях, тощо.

Також особливістю інституційних третейських судів є те, що вони функціонують на підставі затвердженого положення та регламенту третейського суду, які повинні бути у вільному доступі на офіційних інтернет ресурсах відповідних інституцій. Це також означає й те, що справи у такому суді розглядаються за встановленими та затвердженими правилами, які є обов'язковими та однаковими для розгляду будь-яких справ у цьому суді. На відміну від постійно діючих, правила для розгляду справ у третейському суді *ad hoc*, встановлюються сторонами для кожної справи окремо. За допомогою опублікованого регламенту відповідного третейського суду можна також визначити компетенцію останнього, а також правила та порядок звернення до цього суду.

Окрім цього, якщо у постійно діючому суді можна ознайомитися зі списком третейських суддів, де передбачена інформація про них, зокрема, про освіту, отриману спеціальність, трудовий стаж та ін. Відповідно, сторони можуть обрати для вирішення свого спору третейських суддів з цього списку.

Однак, це не виключає їхньої можливості залучити до розгляду своєї справи зовсім іншого третейського суддю, що не зазначений у відповідному списку. Для функціонування постійно діючого третейського суду обов'язкова є його державна реєстрація із зазначенням юридичної адреси такого суду. Натомість для судів *ad hoc* така реєстрація не вимагається, оскільки питання функціонування такого суду повинні бути передбачені третейською угодою. Однак, на практиці, відсутність законодавчої регламентації відповідних судів, а також відсутність будь-яких вимог до третейської угоди призводять до зловживань зі сторони відповідних суддів. Так, наприклад, Шевченківський районний суд м. Запоріжжя розглянув три справи про видачу виконавчого документа на рішення третейського суду *ad hoc*. Справи складаються взагалі з трьох аркушів — заяви про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду *ad hoc* (без будь-яких додатків), протоколу судового засідання, з якого вбачається, що сторони не з'явилися, та ухвали суду про задоволення заяви та видачу виконавчого документа [17]. Варто відзначити, що причиною таких зловживань є не досконале правове забезпечення третейського судочинства.

Важливу роль в організаційно-правових засадах функціонування третейських судів відіграють законодавчо передбачені принципи діяльності останніх. Етимологія слова «принципи» - основні ідеї, керівні засади. Тому, законодавець закріпив 11 фундаментальних засад, на основі яких має здійснюватися третейське судочинство, а саме:

- 1) принцип законності;
- 2) принцип незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законові;
- 3) принцип рівності всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом;
- 4) принцип змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) принцип обов'язковості для сторін рішень третейського суду;
- 6) принцип добровільності утворення третейського суду;

- 7) принцип добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі;
- 8) принцип арбітрування;
- 9) принцип самоврядування третейських суддів;
- 10) принцип всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів;
- 11) принцип сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії третейського розгляду.

Охарактеризуємо коротко окремі із названих принципів третейського судочинства. Найперше, що кидається у вічі – це безсистемність викладу відповідних принципів у законі. Так, наприклад, під номером 5 зазначено принцип обов'язковості для сторін рішень третейського суду, тобто даний принцип передбачає вже прийняте рішення третейським суддею. Однак, під номером 10 зазначено принцип, відповідно до якого повинно прийматися рішення суду, а саме всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів. Тобто в аналізованій нормі закону відсутня логічна структура принципів третейського судочинства, що не сприяє ефективності відповідного правового регулювання.

Як слушно зазначає Реун В. А.: «Дія принципу законності носить специфічний характер через закріплення можливості врегулювання у межах закону окремих процесуальних питань третейською угодою. При цьому, здійснюючи юрисдикційну діяльність, третейські суди виступають як суб'єкти застосування норм права у межах закону» [27, с. 12]. Єдине, що варто додати, то це те, що з реалізацією принципу законності у даній сфері також тісно пов'язаний такий загально-правовий принцип як верховенство права.

Принцип незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законові, власне, створює передумови для об'єктивного та неупередженого прийняття рішення третейським суддею. Даний принцип є відображенням однойменного принципу, що закріплений в Основних принципах незалежності судових органів, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН (1985 р.)

Принципи зазначені під номером 6 та 7, на нашу думку, доцільно було б об'єднати, оскільки вони походять від єдиної передумови – добровільності, як утворення третейського суду, так і вибору його складу. Також, якщо виходити з того, що ключовим завданням арбітрування у третейському судочинстві є досягнення сторонами мирової угоди, то існування окремого однойменного принципу на рівні законодавства (ч.11 ст.4 розглядуваного закону) вважаємо за недоцільне.

Не можна не відзначити, що принцип змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості запозичений з норм цивільного процесуального законодавства, що означає, що даний принцип ставить дії суду в залежність від вимог позивача та заперечень відповідача [11, с. 41]. Цікавою видається реалізація принципу диспозитивності у третейському судочинстві. Так, даний принцип часто проявляється ще до виникнення спору про право. Це відбувається у тих випадках, коли сторони цивільних правовідносин уже на стадії укладання будь-якого договору включають у його текст арбітражне застереження щодо врегулювання всіх спорів щодо договору, які можуть виникнути у майбутньому [3].

Таким, що потребує уточнення є принцип самоврядування третейських судів. Він означає, що повинні бути створені самоврядні органи, а саме, Всеукраїнський з'їзд третейських суддів та Третейська палата України. Однак, даний принцип не може бути реалізований з огляду на наступне. По-перше, діяльність постійно діючого третейського суду регулюється відповідним положенням, регламентом та третейською угодою, тому рішення вище зазначених самоврядних органів не здатні впливати на діяльність інституційних третейських судів. По-друге, якщо говорити про суди *ad hoc*, то вони взагалі самостійно не створюються, його склад, а також межі повноважень встановлюються сторонами [14, с. 80-81]. Тому, можна стверджувати, що при такому нормативно-правовому забезпеченні третейського судочинства як зараз

(станом на листопад 2021 р.), аналізований принцип є практично нереалізованим.

Отже, не дивлячись на те, що принципи третейських судів відіграють визначну роль у діяльності останніх, законодавче їх закріплення потребує ще значного доопрацювання, а отже і ґрунтовних наукових дискусій у вказаній царині [30].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Аналіз генезису третейського судочинства дає підстави стверджувати, що інститут третейського судочинства зазнав як стрімкого злету у розвитку, так і занепаду. На даний час в Україні третейське судочинство знаходиться на етапі занепаду, що пов'язано як з втратою довіри населення до такого альтернативного вирішення спорів, так і з недосконалістю нормативно-правового забезпечення відповідних правовідносин. Наразі, йде мова про реформування інституту третейського судочинства, що свідчить про актуальність наукових розвідок у даній площині.

Законодавчо визначено два види третейських судів: інституційні (постійно діючі) та суди, що створені для вирішення конкретної справи (*ad hoc*). Діяльність перших врегульовується регламентом та положенням постійно діючого суду. Діяльність останніх врегульовується виключно третейською угодою. За відсутністю законодавчих вимог до такої третейської угоди, зафіксовано ряд зловживань третейськими судами *ad hoc*, що свідчить про потребу законодавчо врегулювати діяльність таких судів.

Законом України «Про третейські суди» визначено принципи їх діяльності. Однак, потрібно констатувати, що принципи викладені безсистемно, відсутня логічна структура принципів третейського судочинства, що не сприяє ефективності відповідного правового регулювання. Більше того, окремі зазначені принципи потребують уточнення або перегляду. Так, принципи зазначені під номером 6 та 7, доцільно об'єднати, оскільки вони походять від єдиної передумови – добровільності, як утворення третейського суду, так і вибору його складу. Принцип самоврядування третейських судів потрібно взагалі переглянути, адже його реалізація практично неможлива у зв'язку з тим, що самоврядні органи, а саме, Всеукраїнський з'їзд третейських суддів та Третейська палата України, не можуть впливати на постійно діючі третейські суди, оскільки їхня діяльність регулюється положенням, регламентом та третейською угодою, а третейські суди *ad hoc*, взагалі самостійно не

створюються, його склад, а також межі повноважень встановлюються сторонами.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ТРЕТЕЙСЬКОМУ СУДІ

2.1. Юрисдикція третейських судів у цивільних справах

«Юрисдикція» відповідно до юридичної енциклопедії означає відправлення правосуддя або підсудність. У даному випадку зміст юрисдикції полягає у реалізації судом повноважень: а) керувати судовим процесом; б) судити і виносити компетентне рішення; в) зобов'язувати до виконання рішення, що прийняте [42, с. 490]. Тобто з терміном «юрисдикція» тісно пов'язані такі поняття як «компетенція» та «підвідомчість». Підтвердженням цього слугує також позиція суддів Верховного суду України, які відзначають: «Судова юрисдикція – це інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного» [9]. Під «компетенцією» розуміють сукупність встановлених прав та обов'язків, тобто повноважень [43, с. 196]. Під «підвідомчістю» розуміють певне коло питань, розгляд і вирішення яких віднесено законодавством до компетенції тих чи інших органів держави [44, с. 535]. Тобто, «юрисдикція» є ширшим поняттям, яке охоплює вказані вище інші поняття. Більше того, можна сказати, що «компетенція» та «підвідомчість» є структурними елементами «юрисдикції». Якщо компетенція відповідає на питання «що може робити відповідний орган?», то підвідомчість встановлює межі, в яких може здійснюватися відповідна діяльність. Власне, тому в Законі України «Про третейські суди» містяться окремі статті, якими встановлюється як підвідомчість третейського суду, так і його компетенція.

Якщо говорити про підвідомчість третейських судів, то однойменним законом визначено, що третейським судом можуть розглядатися будь-які справи, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, на відміну від системи державних судів, де вказані категорії справ розглядаються у різних

формах судочинства. Як влучно підкреслено у рішенні Конституційного суду: «Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин - це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування» [28].

Тим не менше, Законом України «Про третейські суди» встановлено перелік справ, які не можуть бути предметом третейського розгляду. Власне, щоб комплексно розкрити дане питання потрібно зробити маленький історичний екскурс щодо встановлення відповідних винятків. Нагадаємо, що мова бути йти про аналіз виключно цивільних справ, оскільки саме вони є предметом нашого дослідження.

На самому початку, коли лише був прийнятий відповідний закон, третейські суди мали надзвичайно широку юрисдикцію. Там була практично вся «таблиця Менделєєва»: нерухомість, валютні операції, трудові спори, споживчі послуги для фізичних осіб і т.д. [20]. Однак, починаючи з 2009 р. почали встановлюватись суттєві законодавчі обмеження компетенції третейських судів. Так, у вказаному році з їхньої компетенції були вилучені спори у сфері нерухомості та земельних ділянок, справи про встановлення фактів, що мають істотне юридичне значення для справи, трудові спори; у 2011 р. були виведені з юрисдикції третейських судів справи у сфері захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку.

Варто відзначити, що таке суттєве обмеження компетенції третейського суду було результатом реагування законодавців на ряд зловживань у сфері третейського судочинства. Так, внаслідок недосконалого законодавчого регулювання третейського судочинства, чимало рішень, прийнятих ними мали явні ознаки кримінальних правопорушень. Мали місце випадки, коли за допомогою третейського рішення відбувалось «узаконення об'єктів нерухомості чи перехід права власності на нього, оскільки інші способи були або не доступними, або дорогими. В окремих випадках третейські суди були використані з метою порушення прав інших осіб, не учасників третейського

провадження, та застосовані у механізмах так званого «рейдерства» [37, с. 17]. Судові вироки [38], [8], [7], відповідно до яких було встановлено вину третейських суддів, які брали участь у схемах заволодіння нерухомістю яскраво демонструють масштаб негативних наслідків недосконалого правового регулювання третейського судочинства.

Окрім цього, часто для вирішення спорів на свою користь особи звертались не до діючих третейських судів, а були ініціаторами створення «зручного» для них третейського суду, що також не сприяло законному вирішенню питання. Як засвідчує суддя доктор юридичних наук, професор Поляков Б.: «Відразу після юридичної консультації можна було отримати готове рішення про визнання права власності або стягнення липової заборгованості, де закріплювався преюдиціальний факт. ... Суд, який залежить від третейського гонорару та збору, що сплачується ініціатором процесу, з яким установлені «тривалі господарські зв'язки», не може вважатися незалежним і неупередженим. Постійний замовник таких послуг може завжди розраховувати на лояльне ставлення до нього членів третейського суду» [20]. Власне, внаслідок цього, третейське судочинство скомпрометувало себе та втратило довіру до себе.

Крім названих категорій справ, третейські суди не можуть також розглядати справи, пов'язані з державною таємницею; справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); справи, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України.

Однак, на думку деяких дослідників, таке жорстке обмеження підвідомчості підриває авторитет третейського судочинства. Так, як зазначає Шепель Т.: «Виокремлення спорів з підвідомчості третейських судів не практикується ніде в світі, тому право вирішення спорів щодо нерухомості має бути повернене» [41]. Проте таке повернення, на думку автора, повинно відбутися після відповідного реформування третейського судочинства, що є цілком логічним.

Інші науковці стверджують, що підвідомчість третейських судів має бути ще більше обмежена, але зовсім за іншими критеріями. Так, пропонується до підвідомчості третейських судів віднести лише малозначні спори та обмежити розгляд інших справ встановленням порогової ціни позову [20]. У зв'язку з тим, що даний науковий спір ще не вирішений, а третейське судочинство ще не реформовано, думається, що дане питання повинно підлягати подальшим науковим дискусіям з метою вироблення ефективних підходів до законодавчого закріплення відносин у сфері третейського судочинства, що, в свою чергу, змогло б запобігти у майбутньому повторенню сумнозвісних вище викладених фактів в історії третейського судочинства.

Щодо компетенції третейського суду, то відповідно до ст. 27 розглядуваного закону: «Третейський суд ... самостійно вирішує питання про наявність або відсутність у нього компетенції для розгляду конкретної справи. Сторона має право заявити про відсутність у третейського суду компетенції стосовно переданого на його вирішення спору до початку розгляду справи по суті. Сторона має право заявити про перевищення третейським судом меж його компетенції, якщо в процесі третейського розгляду виникне питання, розгляд якого не передбачено третейською угодою або яке не може бути предметом такого розгляду відповідно до регламенту третейського суду чи цього Закону» [25]. Єдине, що тут варто додати, то це те, що передумовою існування у третейського суду відповідної компетенції щодо розгляду справи та винесення рішення є – наявність третейської угоди (третейського застереження). Без її наявності неможливий третейський розгляд, а отже відсутньою є і відповідна компетенція третейського суду [31].

2.2. Порядок розгляду цивільних справ у третейському суді

Підставами розгляду спорів у третейському суді є наявність третейської угоди або третейського застереження. Під третейською угодою розуміється укладення між сторонами спору окремої угоди, в якій йдеться про те, що вони

бажають вирішити наявний спір саме в третейському судочинстві. Така угода повинна укладатися у письмовій формі. Окрім цього, в третейській угоді може відразу зазначатися в якому саме третейському суді буде відбуватися розгляд справи.

Вказівка на третейське застереження міститься в первісному договорі, який був укладений між сторонами. Тобто, наприклад, якщо між сторонами був укладений договір на надання певних послуг, то безпосередньо в цьому договорі може бути вказівка, що у разі виникнення спорів між сторонами, даний спір розглядатиметься у третейському суді. Саме така вказівка і називається третейським застереженням. Без третейського застереження або без третейської угоди розгляд цивільних справ у третейському суді неможливий.

Цікава відмінність правового регулювання щодо третейського застереження та третейської угоди спостерігається у разі правонаступництва. Так, якщо змінюється сторона внаслідок правонаступництва, то третейське застереження – продовжує мати юридичну силу і для правонаступника; якщо була укладена окрема третейська угода – то вона буде дійсною, якщо правонаступник висловить свою згоду стосовно її застосування.

Варто відзначити, що сторони вправі самостійно обирати як третейський суд, так і третейських суддів. Склад третейського суду складає один третейський суддя або будь-яка непарна кількість третейських суддів. Цікавими є встановлені законом вимоги до третейських суддів. Так, третейськими суддями не можуть бути окрім очевидних підстав, таких як неповноліття, недієздатність, ще й такі особи, які мають судимість; якщо спір розглядається одноособово, то така особа повинна мати вищу юридичну освіту, якщо ж спір розглядається колегіально, то така вимога стосується лише головуючого; судді державних судів не можуть бути третейськими суддями; а також має бути погоджена сторонами кваліфікація третейського судді.

Так само як і в державних судах, у третейському судочинстві також наявним є право на відвід чи самовідвід третейського судді. Заява про відвід чи самовідвід має бути подана впродовж трьох днів після того, як стало відомо про

обставини, які є підставами для відводу. Якщо протягом десяти днів після відводу сторони не зможуть дійти до згоди щодо обрання нової кандидатури на третейського суддю, то справа може бути передана до державного суду.

Необхідно зазначити, що постійно діючі третейські суди, як було сказано в попередньому розділі, здійснюють свою діяльність на основі положення, яке вони самі і приймають, та регламенту. Положення регулює порядок утворення третейського суду та його діяльність, встановлює вимоги щодо третейського розгляду. Натомість регламентом встановлюється порядок розгляду спорів у третейських судах. Звісно, ані положення, ані порядок не можуть суперечити законодавству України, у тому числі Закону України «Про третейські суди». Так от, регламентом постійно діючого третейського суду може бути встановлено певні особливості розгляду цивільних справ. Якщо сторони обирають для вирішення свого спору постійно діючий третейський суд, то дотримання вимог такого регламенту стає для них обов'язковим.

Справи у третейському суді розглядаються гласно. Однак, якщо хоча б одна із сторін висловить заперечення проти такого розгляду, то справа розглядатиметься у закритому засіданні, що учасники третейського розгляду вважають за перевагу, адже усі відомості обговорені під час третейського розгляду залишаються конфіденційними. Більше того, суддя чи третейський суд в цілому, зобов'язані не розголошувати такі відомості без згоди сторін, окрім цього вони не мають права навіть надавати відповідні документи чи інші відомості, що стали їм відомі внаслідок третейського розгляду. Третейський розгляд здійснюється українською мовою, якщо інших винятків не встановлено угодою сторін чи третейським регламентом.

Про початок третейського розгляду спору суддя виносить відповідну ухвалу. Щодо строків розгляду спору, то Законом України «Про третейські суди» встановлено, що розгляд справ не обмежений будь-якими строками. Однак, регламенти третейських судів можуть встановлювати строк розгляду справ. Так, наприклад, Регламентом постійно діючого третейського суду при Торгово-промисловій палаті України [26] в редакції від 2020 р. встановлено, що

строк третейського розгляду не повинен перевищувати 60 календарних днів з дня формування третейського суду.

Головним завданням третейського розгляду є третейське арбітрування, як ми вже зазначали у першому розділі, що полягає у тому, що третейський суд повинен всіляко сприяти укладенню мирової угоди. Тому вже на самому початку розгляду спору третейський суддя уточнює у сторін чи не бажають вони укласти мирову угоду. У разі негативної відповіді, третейський суд повинен сприяти укладенню мирової угоди на усіх стадіях розгляду справи.

Варто відзначити, що вимоги до позовної заяви, яка подається до третейського суду є значно спрощеними порівняно з аналогічними вимогами, закріпленими в Цивільно процесуальному кодексі України, що також є перевагою третейського судочинства. Так, в позовній заяві для третейського розгляду повинно бути зазначено назву суду, посталено дату подання заяви, правильно вказано найменування сторін, передбачено зміст вимог, ціну позову, вказано обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги, подаються докази, а також обов'язково надається третейська угода. Очевидно, що позовна заява повинна містити також перелік письмових матеріалів та має бути підписана стороною та, за необхідності, представником.

В свою чергу відповідач теж має право захиститися, а тому подає відзив або зустрічний позов. Варто відмітити, що якщо в ЦПК України встановлено право, а не обов'язок, щодо подачі документів по суті справи (відзив, відповідь на відзив, заперечення), то в третейському суді відповідач зобов'язаний подати відзив. У відзиві повинні бути викладені відповідачем заперечення проти позову та вказані докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення. Натомість у зустрічному позові відповідач не лише заперечує проти вимог позивача, а й самостійно пред'являє свої вимоги до позивача, а тому стає позивачем до первісного позивача. Зустрічний позов може бути прийнятий та спільно розглянутий з первісним позовом, якщо вони взаємопов'язані і такий розгляд є доцільним.

Цікавим видається те, що при доказуванні у третейському судочинстві засоби доказування можуть визначатися третейською угодою. Третейський суд наділений правом уповноважувати сторін на отриманні певних документів від підприємств, установ, організацій, якщо визнає таке отримання необхідним. Однак, ті обставини, які встановлюються рішенням третейського суду, не мають юридичної сили при розгляді цивільних справ, в яких беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлені ці обставини, а тому все одно підлягають повторному обов'язковому доказуванню.

Третейський розгляд може здійснюватися як за участю сторін, так і без їх участі, але в будь-якому випадку дане питання вирішує суд. Про день, час і місце розгляду справи інформується сторін шляхом надсилання відповідного повідомлення не пізніше ніж за 10 днів до такого розгляду. З метою реалізації принципу змагальності, сторони вправі знайомитися з матеріалами справи, робити з них копії, подавати клопотання, давати усні та письмові пояснення, заявляти відводи, заперечувати проти клопотань та ін. Примітно, що до третейських правовідносин застосовується інститут забезпечення позову регламентований нормами ЦПК України.

Якщо якась із сторін не надає необхідні докази чи інші документи, то третейський суд все одно приймає рішення, ґрунтуючись на наявних матеріалах справи. Більше того, таке невиконання або неналежне виконання певних процесуальних дій однієї сторони третейського розгляду не може слугувати підставою для надання переваг іншій стороні третейського розгляду, що на нашу думку, є явним недоліком третейського судочинства. Адже, фактично, дозволено зловживання процесуальними правами без застосування будь-яких засобів впливу чи відповідальності. Це може призвести до того, що третейський суддя прийме не правильне по своїй суті рішення. Якщо сторони погодили між собою, то під час третейського розгляду може вестися протокол засідання третейського суду.

Окремо також варто приділити увагу грошовій вартості розгляду спору у третейському суді. Так, позовна заява вважається прийнятою з моменту сплати

реєстраційного збору, який відповідно до Положення про Третейські витрати [19] становить 600 грн і не повертається у будь-якому випадку. Окрім цього, сторони повинні ще покрити витрати, пов'язані із вирішенням спору до яких належать: оплата гонорарів третейських суддів (також витрати пов'язані з оплатою проїзду до місця вирішення спору); витрати пов'язані з листуванням, тощо; витрати пов'язані з залученням перекладача, експерта, свідків, тощо. Якщо останні зазначені види витрат є зрозумілими, то гонорари третейських суддів викликають інтерес, тому коротко уточнимо це питання.

Так, відповідно до вказаного вище Положення гонорар третейського судді залежить від суми ціни позову. Якщо ціна позову становить до 50000 грн. то гонорар третейського судді складає 6% від ціни позову (3000 грн), але не менше 2500 грн. Чим вища ціна позову – тим вищий гонорар. Варто відзначити, що фінансовий тягар відповідних судових витрат лежить на обох або одній стороні. З цього можна зробити висновок, що третейська форма вирішення спору обходиться сторонам значно дорожче ніж відповідне вирішення у державному суді. Для порівняння мінімальний судовий збір у судах загальної юрисдикції станом на 1 грудня 2021 р. становить 992,4 грн. Часто, у судах загальної юрисдикції судові витрати складаються лише зі сплати судового збору.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У даному розділі проаналізовано поняття «юрисдикція», «повноваження» та «компетенція», їх співвідношення. Встановлено, що повноваження та компетенція є структурними елементами юрисдикції, при чому компетенція відповідає на питання «що може робити відповідний орган?», а підвідомчість встановлює межі, в яких може здійснювати свою діяльність відповідний орган.

Щодо підвідомчості третейських судів, то вони можуть розглядати будь-які справи, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, за певними винятками встановленими в законі. На початку узаконення третейських правовідносин, підвідомчість третейських судів була дуже широкою, однак такі великі можливості з одночасним недосконалим законодавчим забезпеченням призвели до численних зловживань з боку третейських судів. Тому, з 2009 р. підвідомчість третейських судів значно обмежилась. На сьогодні, в юридичній літературі існують різні думки з приводу визначення критеріїв обґрунтованості підвідомчості.

Підставою розгляду спорів у третейському судочинстві є наявність третейського застереження чи третейської угоди. Порядок розгляду спорів у третейському суді визначено положенням постійно діючих третейських судів, які є обов'язковими до виконання, якщо спір розглядається саме в цьому суді.

Недоліком законодавчого регулювання у вирішенні спорів третейськими судами, який потребує виправлення, на нашу думку, є наступне. Якщо якась із сторін не подає необхідні докази, то третейський суд не може розцінювати це в якості наданні переваги іншій стороні і приймає рішення на основі наявних у справі доказів. Однак це, фактично, узаконює зловживання процесуальними правами без притягнення до відповідальності, що є неприпустимим при вирішенні спору.

РОЗДІЛ 3. РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ: ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ ТА ОСКАРЖЕННЯ

3.1. Особливості виконання рішень третейського суду у цивільних справах

Законодавцем передбачена обов'язковість виконання рішень третейського суду. Така обов'язковість забезпечена тим, що у разі якщо сторона не виконує його добровільно, то особа, на користь якої винесено рішення третейського суду може звернутися до державного компетентного суду про видачу виконавчого документа на основі якого відбуватиметься примусове виконання рішення третейського суду відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Однак, така видача виконавчого документу на рішення третейського суду зумовлена певними особливостями, прогалинами правового регулювання, а у зв'язку з цим – труднощами в реалізації. Так, дану проблематику досліджували такі науковці у сфері права як Скрипець Н. С. [33], Белкін М. [1], Стасів Н. С. [34], Лемик Р., Сенік С. [13], Мінченко Д. А. [16], Верба-Сидор О. [6], Богдан Й. Г. [2] та ін.

Відповідним компетентним судом є апеляційний суд за місцем проведення третейського розгляду. Варто відзначити, що законом України «Про третейські суди» встановлена давність такого звернення, яка становить 3 роки з дня винесення рішення. Для цього суд витребує відповідну справу з постійно діючого третейського суду. Однак в законі не передбачено той випадок, коли справа розглядалася третейським судом *ad hoc*. Тобто законодавством не врегульоване питання зберігання справ судами *ad hoc*, що, на нашу думку є недоліком. Адже, державний суд, видаючи виконавчий лист на рішення третейського суду, спочатку повинен проаналізувати матеріали справи, щоб дослідити чи третейський суд прийняв законне рішення. Бачиться, що якщо мова йде про примусове виконання рішення третейського суду *ad hoc*, то державний суд має видати відповідний виконавчий документ на підставі цього рішення без дослідження матеріалів справи, а отже, це може привести як до

виконання незаконного рішення, так і до порушення прав та інтересів інших осіб.

На думку Стасів Н.С., під час розгляду заяви про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду не можна говорити про докази у класичному розумінні цього слова (відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справ). Так-от, у межах провадження про надання дозволу на примусове виконання рішення третейського суду діє спеціальне правило допустимості, а відтак, досліджуються лише ті матеріали, які свідчать про наявність підстав для відмови у видачі виконавчого листа. До таких матеріалів можемо віднести: 1) рішення суду загальної юрисдикції про скасування рішення третейського суду, про забезпечення примусового виконання його просить заявник; 2) матеріали, які стосуються діяльності третейського суду (положення, регламент, список суддів тощо), які можуть свідчити про протиправність формування складу третейського суду; 3) матеріали третейської справи. Інші матеріали під час розгляду заяви про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду не повинні ані витребуватися, ані досліджуватися, оскільки вони не мають значення для вирішення питання щодо наявності/відсутності підстав для відмови у видачі виконавчого листа [34, с. 145].

Законодавцем передбачені підстави для відмови у видачі виконавчого документу. До них належать наступні:

1. якщо розглядалася справа, яка є невідомою третейському суду;
2. якщо скасоване рішення третейського суду;
3. пропущені строки давності звернення про видачу виконавчого листа;
4. якщо визнано недійсною третейську угоду;
5. якщо рішення третейського суду виходить за межі третейської угоди;

6. якщо було неправильно сформовано склад третейського суду;
7. якщо рішення третейського суду стосувалося прав та інтересів осіб, які не брали участь у третейському розгляді;
8. третейський суд у своєму рішенні обрав такий спосіб захисту, який не передбачений законом;
9. якщо було не надано справу постійно діючим третейським судом відповідному компетентному державному суду.

Однак, у разі такої відмови, особа може оскаржити її в апеляційному порядку. Якщо ж все-таки ухвала про відмову у видачі виконавчого документа набрала законної сили, то спір в такому разі може бути вирішений державним судом.

Варто відзначити, що судовій практиці відомі випадки коли, державні суди відмовляють у видачі виконавчого документу на рішення третейського суду. Так, наприклад у 2007 р. Ленінським районним судом у м. Вінниця було відмовлено у видачі виконавчого листа про визнання договору купівлі-продажу дійсним з огляду на наступне. Ленінський районний суд встановив, що третейським судом було визнано дійсним договір купівлі-продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення в той час коли Земельним кодексом України встановлено мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. З огляду на це, суд відмовив у видачі виконавчого документа про визнання права власності за договором купівлі-продажу [17].

Також було скасовано Апеляційним судом Харківської області виконавчий документ виданий Дзержинським районним судом у м. Харків (2007 р.) у зв'язку з наступним. Особа 1 звернулася з позовом до Особи 2 до третейського суду про визнання дійсними договорів купівлі-продажу на нерухоме майно. Третейський суд позов задовольнив, районний суд видав виконавчий документ про визнання права власності на нерухоме майно. Однак Апеляційний суд виявив, що відповідне нерухоме майно було самочинно збудоване на земельній ділянці, яка не було відведена для такої мети, тому у

третейському розгляді брав участь неналежний відповідач. А оскільки належним відповідачем в даній справі має бути Харківська міська рада, то даний спір є непідвідомчий третейському суду [17].

Однак, все ж варто відзначити, що у більшості випадків державні суди визнають та видають виконавчі документи на рішення третейських судів, навіть коли вони «м'яко кажучи» не в повній мірі відповідають принципу законності судового рішення. Так, Волноваський районний суд Донецької області видав виконавчий документ на рішення третейського суду про затвердження мирової угоди. Суть мирової угоди полягала у наступному. Особа 1 передавала у власність Особі 2 земельну ділянку сільськогосподарського призначення в порядку погашення боргу за договором позики. Більше того, рішенням третейського суду було визнано право власності за Особою 2, а Державний акт про право власності на відповідну земельну ділянку Особи 1 визнано таким, що втратив чинність. Тому третейський суд зобов'язав органи місцевого самоврядування видати відповідний Державний акт Особі 2 [17].

У зв'язку з вище наведеними судовими справами, вбачається, що головним завданням державних судів при видачі виконавчих документів на рішення третейських судів має бути перевірка на предмет законності таких рішень, а у випадках виявлення порушень та зловживань – відповідне належне реагування на них. Думається, що правильним відповідним реагуванням було б постановлення державними судами окремих ухвал, які мали б надсилатися в органи прокуратури.

При отриманні виконавчого листа особа може звернутися до виконавчої служби: державної або приватної. Для цього у відповідній службі необхідно написати заяву про прийняття виконавчого документу до примусового виконання, з собою мати оригінал виконавчого документу та докази сплати авансового платежу, якщо документи подає представник, то належним чином засвідчений документа, що посвідчує повноваження представника.

3.2. Правові підстави та порядок оскарження рішення третейського суду у цивільних справах.

На думку Скворцова О.Ю., з якою важко не погодитись, інститут оскарження рішення третейського суду, як і інститут його примусового виконання, є способами контролю з боку компетентних державних судів за діяльністю та рішеннями третейських судів [32, с. 248]. Ще краще обґрунтовує дану тезу Курочкін С.А.: «Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів та про звернення їх до примусового виконання у сукупності складають окрему форму судового процесу, завданням якої є забезпечення судового контролю над третейським розглядом, тобто реалізація контрольної функції держави в сфері компетенції судової влади, що виражається в охороні судом прав і свобод учасників відповідних правовідносин, а також у забезпеченні режиму законності [12, с. 20]. Отже, безумовно, покладення на державні суди можливості скасувати рішення третейського суду або видачі на нього виконавчого листа свідчить про здійснення контролю за третейською діяльністю.

Слушне зауваження висловив Бут І.О. [4, с. 174], який щодо оскарження рішення третейського суду зазначив наступне. На відміну від Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», яким передбачено оспорювання арбітражного рішення шляхом подачі клопотання про його скасування (ст. 34), у Законі України «Про третейські суди» та цивільному процесуальному законодавстві використовується лише термін «оскарження». Як дослідниками цивільного процесу, так і дослідниками третейського розгляду неодноразово вказувалося на невідповідність цих двох понять: так, О. Ю. Скворцов вказує на суттєву різницю між «оспорюванням» та «оскарженням» третейського рішення. На його думку, оскарження передбачає звернення учасника у справі до суду вищестоящої інстанції з метою повторного розгляду справи по суті в апеляційній інстанції чи перевірку законності та обґрунтованості рішення – у касаційній. В силу того, що компетентний державний суд не є судом

вищестоящої інстанції відносно третейського суду, а відповідно не може виконувати апеляційний чи касаційний перегляд третейського рішення щодо зміни рішення чи переоцінки встановлених фактів. Контрольна функція компетентного суду також є обмеженою і не може виходити за межі перевірки найважливіших процедурних питань третейського розгляду [29, с. 305].

Відповідно до Закону України «Про третейські суди», рішення третейського суду не підлягають оскарженню, оскільки є остаточними. Однак законом встановлено перелік випадків, які становлять виключення з даного правила. Такі випадки є дуже схожими з підставами відповідно до яких державний суд відмовляє у видачі виконавчого листа на рішення третейського суду, однак, все ж він трішки відрізняється, а тому потребує наведення. До таких випадків, які є підставами для скасування рішення третейського суду відносяться:

1. справи, які не підвідомчі третейському суду;
2. якщо рішення прийнято у спорі, який не передбачений третейською угодою, або відповідне рішення вийшло за межі третейської угоди;
3. якщо саму третейську угоду було визнано недійсною;
4. якщо склад третейського суду сформовано без дотримання норм закону;
5. якщо третейський суд прийняв рішення, яке зачіпає права та інтереси інших осіб, які не брали участь у справі.

Власне, у зв'язку з останньою підставою до суб'єктів, які мають право подати заяву про скасування рішення третейського суду належать сторони третейського розгляду, треті особи, а також особи, які не брали участь у справі, але третейський суд прийняв рішення, що зачіпає їх права та інтереси. За загальним правилом таку заяву можна подати протягом трьох місяців з дня прийняття відповідного рішення, якщо ж мова йде про осіб, що не брали участі у справі – то протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняте рішення третейського суду.

Цікаво відзначити, що відповідно до ч.7 ст. 454 ЦПК України якщо заява про скасування рішення третейського суду подана після встановленого строку, то така заява повертається. Тобто можливості поновити прощений строк немає. Як пояснюється у постанові Верховного Суду України, встановлені строки для оскарження рішень третейського суду є преклюзивними (правоприпиняючими), а тому сплив такого строку є безумовною підставою для повернення поданої заяви [21].

Однак практиці відомі випадки, коли сторони пропускають встановлений строк дійсно із-за поважних причин. Наприклад, рішення третейського суду було прийнято 23 березня 2015 року. Однак відповідач дізналася взагалі про третейський розгляд та прийняте рішення лише у грудні 2016 року, у зв'язку зі зміною прізвища та місця проживання. Тому вона, власне, і пропустила строк оскарження третейського рішення. На підставі зазначених причин, які Дніпровський районний суд м. Києва визнав поважними, останній поновив строки оскарження третейського рішення та скасував його [39].

У зв'язку з вище викладеним, ми підтримуємо думку Котвяковського Ю.О. відповідно до якої позбавлення однієї із сторін права на поновлення строку для звернення із заявою про скасування рішення третейського суду поряд із встановленням такої можливості для сторони, що звертається із заявою про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, не сприяє забезпеченню рівності прав учасників третейського розгляду [10, с. 48].

Також варто відзначити, що рішення третейського суду не завжди скасовується за результатами провадження з оскарження рішення третейського суду: вимога щодо скасування рішення третейського суду може бути заявлена одночасно з позовною вимогою щодо визнання недійсною третейської угоди [4, с. 181].

При скасуванні рішення третейського суду у особи можливим є два варіанти подальшої поведінки. Перший – повторно звернутися після скасування рішення до третейського суду. Однак такій можливості притаманний ряд

виключень: при умові якщо таке скасування сталося не внаслідок визнання недійсною третейської угоди; рішення суду вийшло за межі третейської угоди; рішення стосується спору який не передбачений третейською угодою; рішення прийнято у справі, яка не підвідомча третейському суду. Другий варіант – звернутися за захистом порушених прав до державного суду.

В свою чергу, скасування третейського рішення не є підставою для подальшого перегляду іншого рішення державного суду за нововиявленими обставинами, навіть якщо таке судове рішення було обґрунтовано скасованим рішенням третейського суду (тобто воно було підставою для ухвалення такого судового рішення) або суд виходив із нього, хоча прямо й не посилався на третейське рішення на підтвердження наявності вказаних обставин, що також підтверджується позицією, викладеній у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №4 від 30 березня 2012 року «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» [24, с. 17].

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Рішення третейського суду має виконуватись добровільно, однак якщо особа добровільно його не виконує, то застосовується примусове виконання рішення третейського суду. Для цього особа, на користь якої прийнято рішення третейського суду повинна звернутися до державного суду з клопотанням про видачу виконавчого документу на виконання рішення третейського суду. Державний суд, в свою чергу витребує відповідну справу з постійно діючого третейського суду для перевірки на предмет законності третейського рішення. Однак в законі не передбачено той випадок, коли справа розглядалася третейським судом *ad hoc*, що очевидно є прогалиною законодавчого регулювання. Також не передбачено у законі алгоритм дій державних судів при встановленні незаконності рішення третейського суду, що теж, безумовно, є недоліком.

Законодавством чітко встановлено строк оскарження третейського рішення та його порядок. Більше того, Верховним Судом України встановлено, що такі строки є правоприпиняючими (тобто не можуть поновлюватися). Однак таке законодавче регулювання закріплює нерівне процесуальне становище сторін третейського розгляду, адже якщо особа пропустила строки подачі заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, то вони можуть поновлюватися; проте якщо особа пропустила строк оскарження рішення третейського суду, то вони не поновлюються.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Інститут третейського судочинства зазнав як стрімкого злету у розвитку, так і занепаду. На даний час в Україні третейське судочинство знаходиться на етапі занепаду, що пов'язано як з втратою довіри населення до нього, так і з недосконалістю нормативно-правового забезпечення відповідних правовідносин. Тому інститут третейського судочинства потребує реформування.

2. Законом встановлено два види третейських судів: інституційні (постійно діючі) та суди, що створені для вирішення конкретної справи (*ad hoc*). Діяльність перших регулюється регламентом та положенням постійно діючого суду. Діяльність останніх врегульовується третейською угодою. Відсутність чітких законодавчих вимог до такої третейської угоди призводить до ряду зловживань третейськими судами *ad hoc*.

3. Встановлено безсистемність викладу принципів третейського судочинства, відсутність їх логічної структури. Так, принципи зазначені під номером 6 та 7 у Законі України «Про третейські суди», доцільно об'єднати, оскільки вони походять від єдиної передумови – добровільності, як утворення третейського суду, так і вибору його складу. Принцип самоврядування третейських судів потрібно взагалі переглянути, адже його реалізація практично неможлива у зв'язку з тим, що самоврядні органи, а саме, Всеукраїнський з'їзд третейських суддів та Третейська палата України, не можуть впливати на постійно діючі третейські суди, оскільки їхня діяльність регулюється положенням, регламентом та третейською угодою, а третейські суди *ad hoc*, самостійно не створюються, його склад, а також межі повноважень встановлюються сторонами.

4. Проаналізовано поняття «юрисдикція», «повноваження» та «компетенція» третейського суду, їх співвідношення. Встановлено, що повноваження та компетенція є структурними елементами юрисдикції, при

чому компетенція відповідає на питання «що може робити відповідний орган?», а підвідомчість встановлює межі, в яких може здійснювати свою діяльність відповідний орган.

5. Встановлено, що на початку узаконення третейських правовідносин, підвідомчість третейських судів була дуже широкою, однак великі можливості з одночасним недосконалим законодавчим забезпеченням призвели до численних зловживань з боку третейських судів. Тому, з 2009 р. підвідомчість третейських судів значно обмежилась. Існуючі в наукових колах різні підходи щодо визначення обсягу підвідомчості третейських судів, свідчать про подальшу потребу у відповідній наукових розвідках з метою обрання найоптимальнішого варіанту.

6. Доцільно встановити відповідальність особи за зловживання процесуальними правами у третейському судочинстві. Адже наразі у третейському судочинстві сторона може ухилятися від подання необхідних доказів без настання будь-яких негативних процесуальних наслідків щодо неї.

7. Необхідним також є встановлення на законодавчому рівні можливості державного суду при розгляді питання про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, витребувати справи з третейського суду ad hoc. Адже наразі така можливість передбачена лише щодо постійно діючих судів, що не сприяє державному контролю рішень третейських судів. Нагальною є також потреба законодавчого передбачення алгоритму дій державних судів при встановленні незаконності рішення третейського суду, наприклад, постановлення в таких випадках окремих ухвал, які надсилалися б в органи прокуратури.

8. Не сприяє процесуальній рівності сторін у третейському судочинстві відсутність можливості поновити строки оскарження рішення третейського суду за умови їх пропуску за поважних причин. Натомість, коли можливість аналогічного поновлення існує для особи, яка пропустила строки подачі заяви для видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкін М. Процесуальні проблеми видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду. *Юридична газета*. Київ, 2012. №11 (303). С. 14 – 15.
2. Богдан Й. Г. Контроль компетентних судів за рішеннями державних судів. *Проблеми альтернативного судочинства в Україні* : матеріали Першого Львівського міжнародного форуму. Львів : ЛДІНТУ ім. В.Чорновола, 2008. С. 152 – 170.
3. Бондар С. П. Правове забезпечення та проблеми розвитку третейського судочинства в Україні. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37023/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%80%20%D0%A1.%D0%9F..pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
4. Бут І. О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 229 с.
5. Вангородська Н.А. Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 20 с. С. 3.
6. Верба-Сидор О. Повноваження суду щодо видавання виконавчого листа за рішенням третейського суду. *Проблеми альтернативного судочинства в Україні* : матеріали Третього Львівського міжнародного форуму. Львів : ЛДІНТУ ім. В. Чорновола, 2010. С. 94 – 119.
7. Вирок від 28.02.2012 Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області по справі № 1-5/11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24131632> (дата звернення: 15.11.2021).
8. Вирок від 28.11.2011 Солом'янського районного суду м. Києва по справі № 1-18/2011. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28424327> (дата звернення: 15.11.2021).
9. Кібенко О., Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. URL:

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/915159/> (дата звернення: 15.11.2021).

10. Котвяковський Ю. О. До питання про порядок розгляду судами справ про оскарження рішень третейських судів та надання дозволу на їх примусове виконання. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 46 – 50.

11. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Київ : Істина, 2006. 944 с.

12. Курочкин С. А. Государственные суды в третейском разбирательстве и международном коммерческом арбитраже. М.: Волтерс Клувер, 2008. 296 с.

13. Лемик Р., Сенік С. Окремі аспекти примусового виконання рішень третейських судів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів, 2014. Випуск 59. С. 209 – 215.

14. Литвин Н.А., Коваль М.В., Литвин О.В., Долгий О.А. Правове регулювання діяльності третейських судів в Україні / Литвин Н.А. та ін. Ірпінь: Національний інститут ТПС України, 2018. 188 с.

15. Марченко Н.А., Олофінська Н.І. Про третейські суди. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5249 (дата звернення: 25.11.2021).

16. Мінченко Д. А. Визнання та виконання рішень іноземних судів : Україна та Англія: дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2017. 222 с.

17. Охрімчук Л.І., Бурлай О.Є. Узагальнення практики застосування судами Закону України «Про третейські суди». URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/35AA113A0E88806DC2257B7C00495E27](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/35AA113A0E88806DC2257B7C00495E27) (дата звернення: 25.11.2021).

18. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. Львів, 1967. 180 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/Pashuk_SudSudochNaLU_1967/Pashuk_SudSudochNaLU_1967.pdf (дата звернення: 15.11.2021).

19. Положення про Третейські витрати від 22.09.2004 №vb052571-04. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb052571-04#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
20. Поляков Б. Феміда з чорного входу, або «Третейський кінь» для цивільного та господарського судочинства. URL: https://zib.com.ua/ua/143841-treteyskiy_kin_dlya_civilnogo_ta_gospodarskogo_sudochinstva_.html (дата звернення: 15.11.2021).
21. Постанова КЦС ВП від 23.07.2018 року у справі №796/54/2018. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_23_07_2018_roku_u_spravi_796_54_2018/ (дата звернення: 15.11.2021).
22. Притика Ю. Д. Третейський розгляд господарських спорів: сучасність та перспективи розвитку. *Вісник Вищого Арбітражного Суду України*. 2000. № 3. С. 167–176.
23. Притика Ю.Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді. Київ: Вид. дім «ІнЮре», 2006. 636 с.
24. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року №4. *Часопис цивільного і кримінального судочинства: офіційне видання*. 2012 . №3 (6). С. 13–22.
25. Про третейські суди: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#n225> (дата звернення: 15.11.2021)
26. Регламент постійно діючого третейського суду при Торгово-промисловій палаті України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va052571-04#n88> (дата звернення: 15.11.2021).
27. Рекун В. А. Третейські суди в Україні: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2010. 20 с.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року у справі №1-3/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

29. Савінов С.В. Історичний екскурс третейського судочинства у цивільних справах. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Поліський нац. ун-т., 2021. С. 122 – 124.

30. Савінов С.В. Принципи третейських судів у цивільних справах як фундаментальна основа їх діяльності. Trends and prospects development of science and practice in modern environment : The X International Science Conference, November 22 – 24, Geneva, Switzerland. P. 112 – 114.

31. Савінов С.В. Юрисдикція третейських судів у цивільних справах. Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень: матеріали ІІІ Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Рівне, 26 листопада, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С. 106 – 108 с.

32. Скворцов О.Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России. Проблемы. Тенденции. Перспективы. М.: Волтерс Клувер, 2005. 704 с.

33. Скрипець Н. С. Виконання рішень третейських судів в порядку цивільного та господарського судочинства: порівняльно-правовий аналіз. Альтернативні способи вирішення спорів (ADR): матеріали Шостого львівського міжнародного форуму (м. Львів, 30-31 трав. 2013 р.). Львів : Видавництво Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, 2013. С. 61 – 66.

34. Стасів Н. С. Цивільно-процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. *Право і суспільство*. Дніпропетровськ, 2015. №5-2. ч.3. С. 86–90.
35. Стасів Н.С. Цивільне судочинство у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2020. 235 с.
36. Третейські суди в Україні: монографія / За ред. В. П. Самохвалова, А. Ф. Ткачука. К.: Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ „ІКЦ Леста“, 2007. 184 с.
37. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи / Шепель Т. П. та ін. Київ: ГО «Фундація DEJURE», 2018. 52 с.
38. Ухвала Апеляційного суду Кіровоградської області від 17.05.2011 по справі № 11-327/11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15739254> (дата звернення: 15.11.2021).
39. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 11 грудня 2017 р. у справі № 755/274/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71400294>. (дата звернення: 15.11.2021).
40. Федчишин А.А. Генезис законодавства про третейські суди і міжнародний комерційний арбітраж. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2019, № 4. С.390 – 397.
41. Шепель Т. Реформа третейських судів: що зміниться для бізнесу? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/02/4/656553/> (дата звернення: 15.11.2021).
42. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.* К.: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 6: Т - Я. 2004. 768 с.
43. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.* К.: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 3: К - М. 2001. 792 с.
44. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.* К.: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 4: Н - П. 2002. 720 с.